

**Gorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol arfaethedig Aelod:
Iechyd Meddwl
Memorandwm Esboniadol Drafft**

1. Mae'r Memorandwm hwn wedi'i baratoi ac wedi'i osod yn unol â Rheol Sefydlog 22.14. Mae'n nodi cefndir y darpariaethau yn y Gorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol arfaethedig Aelod amgaeedig a fyddai'n rhoi cymhwysedd deddfwriaethol ychwanegol i Gynulliad Cenedlaethol Cymru. Mae wedi'i osod yn unol â Rheol Sefydlog 22.13 ac mae'n esbonio hyd a lled y pŵer y gofynnir amdano.
2. Mae cyd-destun cyfansoddiadol y cais hwn wedi'i nodi gan *Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006* (Deddf 2006) a pholisi Llywodraeth y DU. Nododd Papur Gwyn Llywodraeth y DU "Trefn Lywodraethu Well i Gymru" a gyhoeddwyd ym mis Mehefin 2005 ymrwymiad Llywodraeth y DU i wella pwerau deddfu Cynulliad Cenedlaethol Cymru, fel sefydliad sydd wedi'i ethol yn ddemocrataidd a chanddo ei weithdrefnau manwl ei hun ar gyfer gwaith craffu.
3. Mae adran 95 o Ddeddf 2006 yn rhoi pŵer i'w Mawrhydi roi cymhwysedd, drwy Orchymyn Cyfrin Gyngor, i Gynulliad Cenedlaethol Cymru i ddeddfu drwy Fesur Cynulliad ar faterion penodedig. Gall y materion hyn gael eu hychwanegu at Feysydd yn Atodlen 5 i Ddeddf 2006. Caiff Mesurau Cynulliad wneud unrhyw ddarpariaeth a allai gael ei gwneud drwy Ddeddf Seneddol (ac felly maen nhw'n cael diwygio deddfwriaeth sydd eisoes yn bod a gwneud darpariaethau newydd), mewn perthynas â materion, yn ddarostyngedig i'r cyfyngiadau y darperir ar eu cyfer yn Rhan 3 o Ddeddf 2006. Cyfeirir at Orchymyn Cyfrin Gyngor o dan adran 95 o Ddeddf 2006 fel Gorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol yn y memorandwm hwn.
4. Caniateir i faterion gael eu mewnosod yn y meysydd a geir yn Atodlen 5 i Ddeddf 2006, naill ai drwy Ddeddf Seneddol neu drwy Orchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol, a gymeradwyir gan y Cynulliad a chan ddau Dŷ Senedd y Deyrnas Unedig. Mae'r llwybr olaf yn caniatáu i'r Cynulliad ddechrau'r broses ar gyfer rhoi cymhwysedd o'r fath, drwy gyfrwng Gorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol.
5. Byddai'r Gorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol arfaethedig yn rhoi rhagor o gymhwysedd deddfwriaethol i Gynulliad Cenedlaethol Cymru, ym maes Iechyd a Gwasanaethau Iechyd (maes 9, Rhan 1, Atodlen 5 i Ddeddf 2006).
6. Bydd pwerau deddfu newydd mewn perthynas â'r "mater" penodedig yn galluogi Llywodraeth y Cynulliad, Aelodau'r Cynulliad a

Phwyllgorau'r Cynulliad i gyflwyno cynigion cydlynol ar gyfer deddfwriaeth, ar ffurf Mesurau, a seilir ar flaenoriaethau ac amserlenni Cymru. Rhaid i'r Mesurau hyn fod yn destun gwaith craffu trylwyr gan y Cynulliad a chael eu cymeradwyo ganddo.

7. Ar 3 Hydref 2007, enillodd Jonathan Morgan AC y balot i gyflwyno Gorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol arfaethedig. Ar 17 Hydref 2007, cytunodd Cynulliad Cenedlaethol Cymru, yn unol â Rheol Sefydlog 22.50 y câi Jonathan Morgan osod Gorchymyn arfaethedig, i roi ei effaith i'r Gorchymyn arfaethedig amlinellol a ddarparwyd ar 3 Hydref 2007 o dan Reol Sefydlog 22.48, a memorandwm esboniadol.

Y cefndir

8. Amcanion y Gorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol arfaethedig yw rhoi cymhwysedd deddfwriaethol i Gynulliad Cenedlaethol Cymru er mwyn i Fesurau Cynulliad gael eu cyflwyno a fydd yn rhoi i bersonau ag anhwylder meddwl hawl i gael eu hasesu gan y gwasanaeth iechyd yng Nghymru, dyletswyddau ar y gwasanaeth iechyd i ddarparu gwasanaethau, a hawl i gael eiriolaeth iechyd meddwl annibynnol. Byddai'r hawliau hyn yn gymwys i bersonau ag anhwylder meddwl nad ydyn nhw'n destun pwerau gorfodol o dan *Ddeddf Iechyd Meddwl 1983* (fel y'i diwygiwyd gan *Ddeddf Iechyd Meddwl 2007*).
9. Amcan cyntaf y Gorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol arfaethedig yw galluogi Mesurau i gael eu cyflwyno a fyddai'n sicrhau asesiadau a thriniaeth gynharach ar gyfer personau ag anhwylder meddwl. Gallai hyn leihau'r tebygrwydd o ddirywio pellach mewn iechyd meddwl a dileu'r angen i ddefnyddio pwerau gorfodol yn nes ymlaen, gan leihau gymaint ag y gellir ar y tralod sy'n cael ei brofi gan ddefnyddwyr gwasanaethau a'u teuluoedd.
10. Ail amcan y Gorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol arfaethedig yw rhoi i Gynulliad Cenedlaethol Cymru y pŵer i wneud Mesur a fydd yn rhoi i bersonau ag anhwylder meddwl hawl i gael gwasanaethau eiriolaeth iechyd meddwl annibynnol o dan amgylchiadau na ddarperir ar eu cyfer o dan y ddeddfwriaeth gyfredol.¹
11. Mae'r cyfrifoldeb dros wasanaethau iechyd meddwl a datblygiadau polisi iechyd meddwl wedi'i ddatganoli i Lywodraeth Cynulliad Cymru. Dyna'r corff y bydd elusennau, grwpiau ymgyrchu a defnyddwyr a darparwyr gwasanaethau iechyd meddwl Cymru yn ymgysylltu ag ef i drafod a negodi ynglŷn ag anghenion ac amgylchiadau penodol y ddarpariaeth gwasanaethau iechyd meddwl a geir yng Nghymru.
12. Gan hynny, mae gan Gymru ei Strategaeth Iechyd Meddwl a'i Fframwaith Gwasanaeth Cenedlaethol ei hun ar gyfer gwasanaethau iechyd meddwl i oedolion sy'n uchel eu parch gan lawer o

---

¹ Disgwylir y bydd *Deddf Iechyd Meddwl 2007* yn cychwyn ym mis Hydref 2009 yng Nghymru.

ddefnyddwyr a darparwyr gwasanaethau ond sydd heb fawr o gymorth o du'r ddeddfwriaeth gyfredol ar iechyd meddwl yng Nghymru a Lloegr.

13. Mae themâu allweddol y Fframwaith Gwasanaeth Cenedlaethol ar gyfer gwasanaethau iechyd meddwl yn cynnwys datblygu gwasanaethau effeithiol, cynhwysfawr ac ymatebol; rhoi grym i ddefnyddwyr gwasanaethau iechyd meddwl; a hybu iechyd meddwl da ynghyd â gweithredu i fynd i'r afael â stigma. Mae nodau'r Gorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol yn cyd-fynd yn agos â'r themâu hyn.
14. Mae'r Alban wedi defnyddio'i phwerau deddfu datganoledig i gyflwyno hawliau i bersonau ag anhwylder meddwl gael asesiad o angen ac eiriolaeth annibynnol, p'un a ydyn nhw'n destun pwerau gorfodol neu beidio, o dan *Ddeddf Iechyd Meddwl (Gofal a Thriniaeth) (Yr Alban) 2003*. Mae'r Ddeddf honno'n rhoi hawliau i bersonau sydd ag anhwylder meddwl yn yr Alban nad ydyn nhw ar gael i'r rhai yng Nghymru a Lloegr. Mae model yr Alban wedi ennyn llawer o edmygedd am ei fod wedi mabwysiadu ymagwedd drugarog a chynhwysol at ddeddfwriaeth ar iechyd meddwl.
15. Ym mis Gorffennaf 2007 cafodd *Deddf Iechyd Meddwl 2007* y Cydsyniad Brenhinol. Diwygiodd y Ddeddf hon *Ddeddf Iechyd Meddwl 1983* a deilliodd o sawl ymgais gan Lywodraeth San Steffan i ddiwygio'r ddeddfwriaeth iechyd meddwl yng Nghymru a Lloegr. Roedd dau fesur drafft ar iechyd meddwl wedi'u cyhoeddi, yn 2002 a 2004, ond bu'r ddau'n ddadleuol iawn a chael eu tynnu'n ôl wedyn.
16. Ar ôl i Gynulliad Cenedlaethol Cymru sicrhau pwerau newydd o dan *Ddeddf 2006* ac ar ôl i *Ddeddf Iechyd Meddwl 2007* gael ei phasio, gofynnodd Llywodraeth Cynulliad Cymru farn y rhanddeiliaid ar gyfeiriad y ddeddfwriaeth iechyd meddwl yng Nghymru yn y dyfodol.
17. Yn ei hymateb i Lywodraeth Cynulliad Cymru,² dywedodd yr elusen iechyd meddwl Gymreig, Hafal, mai ymyrraeth a thriniaeth gynnar yw'r allwedd i leihau ar orfodaeth i'r rhai sydd ag anhwylderau meddwl. Mae rhyw hanner y rhai sy'n cael eu trin yn orfodol wedi gofyn am gymorth o'r blaen a chael eu gwrthod.³
18. Mae yna dystiolaeth gref i ategu'r farn bod ymyrraeth a thriniaeth gynnar yn helpu i atal rhagor o ddirywiad mewn iechyd meddwl.⁴ Byddai darparu gwasanaethau yn gynharach yng nghylch afiechyd meddwl yn lleihau'r angen i ddefnyddio pwerau gorfodol yn nes ymlaen. Dyma'r opsiwn gorau ym marn defnyddwyr gwasanaethau a'u teuluoedd.⁵

---

² Hafal (2007) *Future Direction of Mental Health Legislation in Wales* Ev 13, paragraff 2.5

³ Hafal (2007) *Future Direction of Mental Health Legislation in Wales* Ev 13, paragraff 4.8

⁴ Ted Unsworth (2007) *Future Direction of Mental Health Legislation in Wales* Ev 08, paragraff 1

⁵ Gofal (2007) *Future Direction of Mental Health Legislation in Wales* Ev 16 t2

19. Dylai gorfodaeth mewn gwasanaethau iechyd meddwl gael ei ddal yn ôl fel y dewis olaf i'w ddefnyddio a hynny o dan amgylchiadau lle byddai methu ag ymyrryd yn peri risg i'r unigolyn ac eraill. Gall y broses orfodol fod yn drawmatig ac aflonyddu'n ddirfawr ar fywyd, cartref a pherthnasoedd teuluol yr unigolyn, ac ymestyn y broses adfer hefyd.⁶
20. Ers datganoli, mae Cymru wedi datblygu ei threfniadau ei hun ar gyfer comisiynu a chyflwyno gwasanaethau iechyd. Mae gwasanaethau iechyd meddwl yn benodol wedi bod yn datblygu yng Nghymru ar gyflymder gwahanol i'r gwasanaethau yn Lloegr ac mewn mannau eraill yn y DU. Mae angen i'r gwasanaethau mewn llawer rhan o Gymru ymateb yn ddwyieithog, ac ymateb i boblogaeth a all fod ar wasgar. Oherwydd hyn, mae set neilltuol o heriau'n wynebu'r gwasanaethau iechyd meddwl yng Nghymru a all gael eu hateb yn fwy effeithiol drwy gyfrwng deddfwriaeth Gymreig. Byddai'r Gorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol arfaethedig yn hwyluso Mesurau i wella gwasanaethau iechyd meddwl yng Nghymru heb danseilio'r ymagwedd gyffredin at orfodaeth sy'n cael ei harddel ledled Cymru a Lloegr o dan y *Ddeddf Iechyd Meddwl 1983* ddiwygiedig. Mae'r ffaith bod y Cyd-bwyllgor ar Fesur Iechyd Meddwl Drafft 2004,⁷ Swyddfa Archwilio Cymru⁸ ac eraill yn cydnabod gwahaniaethau o ran angen a darpariaeth gwasanaethau yng Nghymru yn sylfaen gadarn ar gyfer gofyn i'r Gorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol arfaethedig hwn gael ei ganiatáu i Gynulliad Cenedlaethol Cymru.
21. Mae gwasanaethau iechyd meddwl yng Nghymru wrthi'n cael eu datblygu er mwyn rhoi sylw i nodau'r Strategaeth Iechyd Meddwl a'r Fframwaith Gwasanaeth Cenedlaethol sy'n ceisio lleoli mwy o wasanaethau yn y sector gofal sylfaenol a'r sector cymunedol. Byddai ad-drefnu cydbwysedd gwasanaethau iechyd meddwl tuag at ymyrryd yn gynnar yn helpu i symud y canolbwynt tuag at driniaeth gymunedol ac yn cyflymu moderneiddio gwasanaethau iechyd meddwl yng Nghymru.
22. Mae'r pwyslais ar driniaeth orfodol yn y deddfwriaeth gyfredol ar iechyd meddwl yng Nghymru a Lloegr yn canolbwyntio'r adnoddau a'r ymdrech ar wasanaethau i unigolion sy'n destun gorfodaeth. Byddai'r hawl i gael asesiad a gwasanaethau yn gynharach a gâi ei hwyluso gan y Gorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol arfaethedig yn creu'r cymhellant y mae ei angen i sicrhau bod darparwyr gwasanaethau'n canolbwyntio'u hymdrechion ar ymyrraeth a thriniaeth gynnar.⁹

⁶ Coleg y Therapyddion Galwedigaethol (2007) *Future Direction of Mental Health Legislation in Wales* Ev 18, t1

⁷ Y Cyd-bwyllgor ar Fesur Iechyd Meddwl Drafft 2004, *Draft Mental Health Bill* HL Paper 79-I HC 95-I, para 450 <http://www.publications.parliament.uk/pa/jt200405/jtselect/jtment/79/79.pdf>

⁸ *Adolygiad Sylfaenol o'r Gwasanaethau a Ddarperir: Gwasanaeth Iechyd Meddwl i Oedolion yng Nghymru*, Swyddfa Archwilio Cymru, Hydref 2005: http://www.wao.gov.uk/assets/welshdocuments/Adult_Mental_Health_Services_Baseline_Review_Welsh.pdf

⁹ Hafal (2007) *Future Direction of Mental Health Legislation in Wales* Ev 13, paragraff 2.5

23. Bydd yr hawl i gael eiriolaeth annibynnol ar gael i unigolion sy'n destun pwerau gorfodol ac i'r rhai sy'n cael mathau penodol o driniaeth o dan *Ddeddf Iechyd Meddwl 1983* (fel y'i diwygiwyd gan *Ddeddf Iechyd Meddwl 2007*). Er hynny, nid yw'r rhai sydd y tu allan i'r categorïau hyn yn gallu disgwyl cael cymorth eiriolydd annibynnol fel hawl.
24. Byddai'r Gorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol arfaethedig yn caniatáu i Gynulliad Cenedlaethol Cymru roi hawl i gael eiriolaeth annibynnol i bersonau ag anhwylder meddwl ar adeg pan allai eu hiechyd meddwl a'u mecanweithiau cymorth arferol fod yn chwalu, gan eu gadael yn agored i niwed pan fydd angen i benderfyniadau allweddol am driniaeth a gwasanaethau cymorth gael eu gwneud.

Cwmpas

25. Cynigir y dylai'r Mater canlynol gael ei fewnosod o dan Faes 9, Iechyd a Gwasanaethau Iechyd, yn Atodlen 5 i Ddeddf 2006 i alluogi'r Cynulliad i ddeddfu ar y mater hwn drwy gyfrwng Mesur Cynulliad:

“Darpariaeth ar gyfer y canlynol ac mewn cysylltiad â hwy:

- a) asesu personau sydd neu a allai fod yn bersonau ag anhwylder meddwl gan y gwasanaeth iechyd yng Nghymru,
- b) dyletswyddau ar y gwasanaeth iechyd yng Nghymru i ddarparu triniaeth i bersonau ag anhwylder meddwl,
- c) eiriolaeth iechyd meddwl annibynnol i bersonau sydd neu a allai fod yn bersonau ag anhwylder meddwl.

Nid yw'r mater hwn yn cynnwys asesiadau, triniaeth neu eiriolaeth i bersonau sy'n cael eu cadw, sy'n agored i gael eu cadw neu sy'n agored i gael eu galw'n ôl o dan *Ddeddf Iechyd Meddwl 1983* (neu unrhyw addasiad neu ailddeddfiad statudol arni).

Dehongli'r maes hwn

ystyr “personau ag anhwylder meddwl” yw personau sydd ag unrhyw anhwylder neu anabledd meddwl.”

26. Gan hynny, prif ddiben y Gorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol arfaethedig hwn yw rhoi pŵer i'r Cynulliad i basio Mesurau Cynulliad o dan Ran 3 o *Ddeddf 2006* a fydd yn galluogi Gweinidogion Cymru i sicrhau y caiff personau ag anhwylder meddwl asesiad o angen, triniaeth, ac eiriolaeth annibynnol o dan amgylchiadau na ddarperir ar eu cyfer o dan y *deddfwriaeth gyfredol*.

27. Ni fwriedir i'r Gorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol arfaethedig gael ei ddefnyddio i newid y pwerau i roi triniaeth orfodol ac i gadw'n orfodol a geir yn *Neddf Iechyd Meddwl 1983* (fel y'i diwygiwyd gan *Ddeddf Iechyd Meddwl 2007*).

Terfynau daearyddol unrhyw Fesur Cynulliad

28. Mae Adran 93 o Ddeddf 2006 yn gwahardd Mesurau Cynulliad rhag cael effaith ac eithrio o ran Cymru. Mae'n darparu na fydd darpariaeth mewn Mesur Cynulliad yn gyfraith i'r graddau y mae y tu allan i gymhwysedd deddfwriaethol y Cynulliad. Mae darpariaeth y tu allan i gymhwysedd os bydd yn gymwys ac eithrio o ran Cymru, neu os bydd yn rhoi, yn gosod, yn addasu neu'n tynnu swyddogaethau y gellir eu harfer ac eithrio o ran Cymru (neu'n rhoi pŵer i wneud hynny). Mae eithriadau cyfyngedig ar gyfer mathau penodol o ddarpariaethau atodol, er enghraifft, darpariaeth sy'n briodol i wneud darpariaethau'r Mesur yn effeithiol, darpariaeth sy'n galluogi darpariaethau'r Mesur i gael eu gorfodi a darpariaeth sy'n gwneud diwygiadau canlyniadol i deddfwriaeth arall.
29. Mae'r cyfyngiad ynghylch swyddogaethau ac eithrio o ran Cymru yn golygu na fyddai'r Cynulliad drwy Fesur yn gallu rhoi swyddogaethau nad ydynt yn ymwneud â Chymru i Weinidogion Cymru, awdurdodau lleol Cymru nac unrhyw awdurdod cyhoeddus arall.

Swyddogaethau Gweinidogion y Goron

30. Nid yw'r Gorchymyn arfaethedig hwn ynddo'i hun yn ceisio addasu na thynnu oddi ar unrhyw un o Weinidogion y Goron unrhyw swyddogaethau sydd ganddo. Yn rhinwedd Rhan 2 o Atodlen 5 i Ddeddf 2006, ni chaiff y Cynulliad drwy Fesur newid swyddogaethau Gweinidogion y Goron heb gydsyniad Ysgrifennydd Gwladol Cymru. O ran unrhyw gynigion yn y dyfodol a all effeithio ar swyddogaethau Gweinidogion y Goron, ymgynghorir â'r Adran briodol yn Llywodraeth y DU a cheisir dod i gytundeb am unrhyw gynigion i newid neu addasu'r swyddogaethau hyn.

Y Casgliad

31. Am y rhesymau a amlinellwyd uchod, mae Jonathan Morgan yn cynnig y dylid rhoi cymhwysedd deddfwriaethol i Gynulliad Cenedlaethol Cymru yn unol â darpariaethau'r Gorchymyn arfaethedig y mae'r Memorandwm Esboniadol hwn yn ymwneud ag ef.